

UDK 929.642Musić

Сјећања (I дио)

Ђуро МУСИЋ

ЗБОРНИК РАДОВА
ИЗ НАУКЕ, КУЛТУРЕ И УМЈЕТНОСТИ
A COLLECTION OF WORKS IN SCIENCE,
CULTURE AND ART

Сјећања (I дио)

Ђуро МУСИЋ

Будим се у праскозорја када небо почиње да блиједи и присјећам се свога бурног живота. Имам срећу да живим своју последњу животну доб у свом родном граду, Херцег Новом и у својој кући, из које се пружа предиван поглед на улаз у Боку, на Њивице, Жвиње и Илиницу. Иако сам цијели радни вијек провео на разним мјестима, драго ми је да сам се вратио своме мору, учинио свој круг. Желим да запишем што знам и чега се сјећам из свог тешког и бурног живота. Већ сам зашао у деведесете и сматрам да је вријеме да се нешто и запише. Ово је првенствено за моје синове, на које сам поносан, као и на сву своју унучад и праунучад.

Из историје породице Мусић

Мусићи су из Васојевића насељавали Херцеговину и Далмацију, Славонију, Косово, а почетком двадесетих година 18. вијека спадају међу прве Поћане који су се професионално бавили поморском трговином.

Први писани траг о Мусићима као поморцима може се наћи у архиву Поморског музеја у Котору из 1736. године. Петар Мусић 1726. г. превози суво месо и слану рибу за Далмацију.

Помиње се и 1736. године као капетан, има сина Лазара и плови брацијером Св. Спиридон од 19. 05. 1779. до 27. 07. 1781. Користан извор јесте књига „Капетани и једрењаци из Херцег Новог“ аутора пок. Петра Палавршића, богата подацима о припадницима породице Мусић. Архиви у Котору и у Херцег Новом садрже доста података, које би требало даље истражити.

Мене је највише фасцинирао предак Никола Лукин Мусић (1760–1835), јер је од малена био на мору са својим оцем и браћом. Са 18 година пловио је брацијером дуж јадранске обале са обје стране, да би већ са 30 година (1790) постао капетан. Током година пловидбе мијењали су се бродови и њихово власништво, мијењале су се посаде и луке (Трст, Ђенова), мијењао се терет и

От старјешине манастира Савине

Низу подписати старјешина манастира савине моли високо почитајему претуру от Новог, да би високо почитајема претура, јавила вишој власти како је почивши господин капетан Николаје Мусић житељ каштелновски от парохије савинске оставио овому манастирју савинском у својему потоњему тастаменту перво земљу зовомо Мељину, друго двије куће у град, треће двије бутиге на крај пјаци с магазинима. Моли се високо почитајема претура да би преставила високој власти да манастир горе речана добра прими, а што буде за испунити све како у тастаменту говори. Манастир Савина уједно, заједно, договорно све ће испунити, са супругом горе поменутога почившаго Николаја Мусића, госпођом Јешом, в прочем остају на заповјед високо почитајеме претуре от Новог.

Савина 16. јануарија 1836

Старјешина манастирја Савине Макарије Грушић

Преузвишеној царско краљевској претури от Ерцег - Новог

наручиоци роба. Године 1805. Никола је купио имање у Котобиљу, изнад Пода. Године 1834. написао је тестамент, а наредне године је умро. Био је велики дародавац Манастира Савина. Оставио је, тј. завјештао цркви двије куће у Старом граду у Херцег Новом, земљу у Мељинама, двије „бутиге“ на крај „пјаце“ са магацинима. И данас се четири Николина кандила чувају и користе у Манастиру Савина.

Дјетињство и Други свјетски рат

Моја је жеља да овдје објасним вријеме свога дјетињства, односно одрастања и стасавања у тешким, тада ратним и поратним временима.

Свога ћеда и бабе се не сјећам, само из прича, и овдје ћу дати кратки осврт на моје најближе чланове фамилије. Ћед Јефто био је млинар на Челима – прије Пода. Причало се да је био врло згодан и да се у њега заљубила Милка, ћерка богаташа Ратковића који је имао неколико кућа у Херцег Новом и Дубровнику. Њезини су били против те везе и њих двоје су побјегли у Њивице. То је тада била Херцеговина, под турском влашћу. Када је Милка остала трудна њена породица је, коначно, прихватила тај брак и тако су и мој ћед и баба добили своју трговину. Моја баба Милка (ми смо је звали ноне) и ћед Јефто имали су шесторо дјеце: Николу, Милана, Митра, Ђура, Еву и Даницу.

Гимназијалац Ђуро Мусић умро је 28. септ. 1910. године од туберкулозе. Новска омладина скупила је 100 круна и уписала га као првог добротвора Српског сокола, још у формирању. По њему сам и добио име. Никола се након студија у Трсту одселио за Америку гдје је радио као шумарски инжињер и бавио се писањем. Наша породица сазнаје: “Никола Мусић је био један од наших бољих писаца у Америци и знао је да одабере себи листове у којима је писао, а да своје перо не понизи“. Издавач је био Вељко Радојевић.

Даница се удала за Рудолфа Ромеиа, Италијана Задранина који је радио у пошти у Херцег Новом, а када је пала аустроугарска власт 1918. преселио се у Италију. У вријеме окупације Италијани су га вратили у Херцег Нови и био је предсједник општине. Њихов

син Ромео Ромеи завршио је Војну поморску академију у Италији и био је један од најбољих подморничара у вријеме II свјетског рата. Подморницом је два-три пута ушао у Малту, торпедовао енглеске бродове и оштетио енглески војни брод на Медитерану. Погинуо је са цијелом својом посадом. Проглашен је херојем и одликован највећим италијанским војним одликовањем – Златном медаљом за војничку храброст која му је додијељена у новембру 1940. године. Један тракт ВПА у Ливорну носи његово име, а од јуна 2018. и најмодернија италијанска подморница.

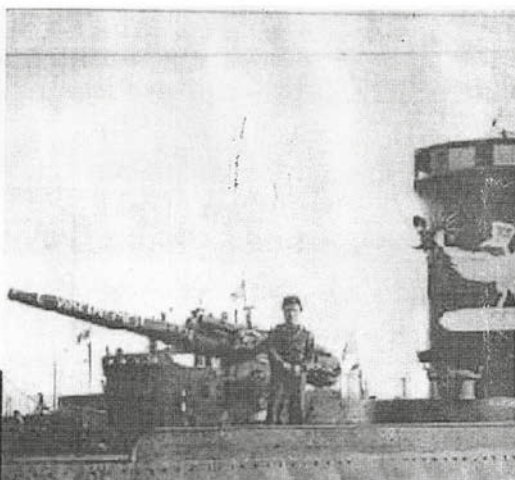
Ева је имала двије успјешне ћерке. Митар је имао своју фирму ХАД „Ривијера“, сувласник аутобуског друштва.

Милан, мој отац, био је управник поште у Херцег Новом, а мајка Јелка Ђановић била је из Стона, са Пељешца, радила је у пошти у Дубровнику. Тамо су се упознали, а вјенчали у Херцег Новом, у Манастиру Савина 1922. год. Имали су нас троје дјеце.

PRIČA O ROMEU ROMEIJU

Podmornica italijanske Mornarice nosi ime rođenog Novljanina: Boka zaboravila "Gusara iz dubina"

Ofanzivnost podmornica kao sredstva za vođenje rata na moru, savršeno se uklapala u odlučni i pomalo agresivni karakter mladog Novljanina

Romeo Romei (Foto: Privatna arhiva)

Romeieva ćerka na svečanosti porivanja podmornice kojoj je kumovala (Foto: Privatna arhiva)

Čovjek koji je doživio čast da se već druga podmornica koja u posljednjih pola vijeka služi u Ratnoj mornarici Italije nazove njegovim imenom, kapetan korvete Romei, spada među najveće mornaričke heroje u Italiji, ali ga u njegovom zavičaju – Boki Kotorskoj, danas malo ko zna.

Fasciniran podmornicama

Rođen je 14. avgusta 1906. u Herceg Novom, kao jedan od tri muška potomka u mješovitoj porodici - otac je bio Italijan, a majka našeg porijekla, rodom iz poznate novske porodice Musić. Romeo je u Novom završio osnovnu školu, a porodica se poslije Prvog svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske, u čijem je Boka do tada bila sastavu, seli u Zadar koji je tada pripao Kraljevini Italiji.

Tamo završava gimnaziju, nakon čega 1924. godine upisuje italijansku Vojno-pomorsku akademiju u Livornu. Četiri godine kasnije, kao jedan od boljih

Siniša Luković

Prije četiri godine u italijanskom vojnom brodogradilištu korporacije Fincantieri u La Specciji bilo je svečano - 4. jula 2015. u more je porinuta najnovija i najmodernija italijanska podmornica, njemačkog tipa U-212A, koja je dobila ime jednog Novljanina. Kuma nove, 450 miliona eura vrijedne podmornice, Nikoleta Romei Beninji, u prisustvu brojnih italijanskih visokih državnih i vojnih zvaničnika, slomila je bocu šampanjca o pramac i nadjenula joj ime svog pokojnog oca, rođenog Bokelja - Romea Romeija.

Као управник поште, отац је имао стан у пошти у Старом граду, у улици која се звала „Кала лонга“. У њој су живјеле старе новске породице: Лукатели, Гракалићи, који су били чувени комунисти и партизани, а чија су имена добиле наше улице након II свјетског рата. Рођен сам као треће, најмлађе дијете 1929. г. Имао сам брата

Сл. 4 | Мој отац, мајка, сестра, брат и ја

Сл. 5 | Посјета краљице Марије Колу српских сестара (КСС) 1934

који је двије године био старији од мене – Срђана и сестру Веру, три године старију од мене. Моја покојна мајка била је веома активна чланица и доживотна предсједница Кола српских сестара у Херцег Новом.

Мајка је често говорила да није вољела што је родила треће дијете, али сам ипак рођен. Отац нам је био јако привржен, много нас је волио, можда и зато што је био у познијим годинама. Био је побожан, сваке вечери пред спавање и ујутро морали смо измолити Оченаш. Када смо шетали са оцем, увијек смо се морали прекрстити ако

Сл. 6 | Коло српских сестара у парку хотела „Бока“

Сл. 7 | Пријем у хотелу „Бока“

би пролазили поред цркве. Као угледни грађанин Херцег Новог био је тотор Манастира Савине са још неколико вјерника, Обреном Дунђеровићем, у чијој кући је ноћио краљ Александар пред полазак за Француску 1934. године гдје је и убијен, Лазаром Доклестићем, који је био директор Херцеговске банке, Андријом Лазаревићем, школским надзорником и Крстом Мршићем, инспектором пошта.

Године 1938. отац је пензионисан, тако да смо морали селити из поштанског стана у нашу кућу, код Топле, гдје смо имали велики врт. Поштански стан није имао врт, па смо се играли у улици. Преко лjeta скупљали смо шкољке на плажи и играли се на Топлој, кроз

Сл. 8 | Мој отац Милан

Сл. 9 | Угледни Новљани испред Манастира Савина међу којима смо мој отац и ја

баштине. Било је пуно дјеце из комшилука, тако да се фудбал играо свакодневно, није нам фалило играча.

Када се почела осјећати напетост и брига пред Други свјетски рат, већ тада смо, иако дјеца, били патриотски расположени. Већина очевих пријатеља били су англофили и нису вољели Њемце и Италијане, па ни ја. Пришао сам партизанима, постао

Сл. 10 | Ја, Стево Косаћ, Александар Јанковић и мој брат Срђе

члан СКОЈ-а. Мој најбољи друг тада био је Рундо, највећи мангуп Топле, затим Слободан Будеч Бодо који је био најбољи ћак и добар друг. Поред наше куће, мој ћед је оставио још двије куће, мању и већу моме оцу и стрицу, тако да смо добро живјели.

Мјесец дана прије почетка II свјетског рата, 3. марта 1941. г. отац ми је погинуо стричевим колима у саобраћајној несрећи код Дубровника. Шестог априла се заратило, а после 15 дана Југославија је капитулирала. Окупирали су нас Италијани. Мајка је остала сама са нас троје дјеце.

За вријеме окупације тешко смо живјели, терор, страх, глад, мржња према окупатору и велика немаштина. Гладовали смо, храна је нестајала. Ко је имао родбину на селу некако се пре-храњивао. Поред наше куће била је италијанска ауто-јединица, на мјесту гдје је сада зграда општине. Италијански војници били су врло коректни према нама дјец и давали би нам пола од свог оброка. Мајка нам није дозвољавала да идемо код Италијана, јер смо до недавно били из добростојеће породице, па није хтјела да се на тај начин понижавамо. Мој тетак Италијан у почетку нас је помагао, све док ја нисам изазвао невољу. Мој брат од стрица, шофер, који је био комуниста рекао ми је да кажем тетки да ће је партизани ошишати. Она ме је до тада јако вољела. Када је рекла мужу што сам јој рекао, он ме је ишамарао и тражио од мене да му кажем ко ми је то рекао. Нисам хтио одати, јер би га депортовали за Италију. Од тада нам је било знатно теже. Да бих помогао породици почео сам са Рундом да ловим рибу, јер смо од других рибара динамиташа видјели како се лови риба. Динамит смо крали из ма-газина бивше Југославије у Суторини.

Крајем 1941. г. од стране комуниста и родољуба формиран је Орјенски батаљон. Командант батаљона био је предратни офи-цир, мјештанин Мирко Матковић, а политички комесар Никола Ђурковић. Тај батаљон био је добро организован, јер су успјели да сачувају свако село у залећу Херцег Новог и Рисна, све до Грахова током НОБ-е. Након рата добили су похвалу од КП и генерала Сава Оровића.

Батаљон је поразио Италијане код Кулине и код Св. Јере-мије, тако да се италијанска војска без артиљерије нигдје више није упуштала у нападе. У првој борби изнад Рисна, на Кривошијама,

После овог првог судара ја сам на
италијанском језику командовао да
се прекине борба. Италијани су заиста
прекинули борбу. Можда су мислили да
им командује неки од њихових савре-
шника. Онда сам искористио заштитне
оружја и краћак говор, а на крају их
позвао да окрену оружје против својих
официра који их воде у крстезу и ја
сам се придруже.

Сл. 11 | Оригинал текст Мирка Матковића

командант батаљона Мирко Матковић је на италијанском језику
упутио поруку њиховим борцима да окрену оружје против својих
официра. Ево његових ријечи: „После овог првог судара ја сам на

КОМЕМОРАЦИЈА ПОВОДОМ СМРТИ НАРОДНОГ ХЕРОЈА МИРКА МАТКОВИЋА

Почаст борцу за права човјека

Комеморативна сједница

Херцег Нови јуче је до-
стојанствено испратно
Мирка Матковића, на-
родног хероја и првог ко-
манданта Орјенског парти-
занског батаљона, на вјеч-
ни починак. На комемора-
тивној сједници пред род-
бином и поштаваоцима
живота и дијела Мирка
Матковића говорили су
предсједница СО Херцег

Нови **Данијела Ђуровић** и
потпредсједник ОО СУБ-
НОР-а др **Ђуро Мусић**.

— Данас из наше средине
одлази велики човјек. На-
дам се да ће будућа поко-
љења знати да цијене жр-
тву коју сте ви дали за сло-
боду и памтити херојско
вријеме у којем сте актив-
но учествовали. Част нам
је било познавати вас. Хер-

цег Нови ће вам бити вјеч-
но захвалан и увијек ће вас
памтити — рекла је Ђурови-
ћева.

Ђуро Мусић је нагласио
да Мирко Матковић припа-
да бесмртној генерацији
бораца Орјенског батаљо-
на.

— Био је саборац народ-
них хероја **Николе Ђурко-
вића**, **Сава Илића** и прво-
бораца **Даша Павичевића**
и **Илије Кишића**. Био је
примјер борца и човјека
који се никада није преда-
вао. Ти и твој Орјенски ба-
таљон су понос народа Бо-
ке у цјелини. Судбина је
хтјела да нас напустиш на
дан ослобођења твог и на-
шег Херца Новог и значај-
ног датума наше историје,
што си својим дугим и бо-
гатим животом и потврдио.
Зато ти вјечна слава и хва-
ла — рекао је Мусић.

З.Ш.

италијанском језику командовао да се прекине паљба. Италијани су заиста прекинули паљбу. Можда су мислили да им командује неки од њихових старјешина. Онда сам искористио затишје и одржао им кратак говор, а на крају их позвао да окрену оружје против својих официра који их воде у несрећу и да нам се придруже.“

Борба је настављена, а Мирко је тешко рањен и остао је инвалид цијелог живота, али Италијани нису прошли, морали су се повући.

На Шкверу сам почео да се дружим са старијим момцима који су ме завољели. Они су били спортисти, ватерполисти и пливачи. Мрзјели су окупатора, а неки су били и чланови СКОЈ-а и партије. Један од њих имао је барку – Ћуковић, у то вријеме биле су свега 3 до 4 барке у Херцег Новом. Ти момци би мене повели са собом у барку. Тамо су одржавали састанке СКОЈ-а Бубало Свето, пливач, Бранко Вранковић, гимназијалци: Мишо Ћуковић, Славомир Никовић, Саша Микулић. Укрцали би ме да не би Италијани, или шпијуни, којих је увијек било, посумњали у њих, јер не би ваљда водили дијете на састанке СКОЈ-а.

Када би одмакли од обале иза Шквера, код „Рогова“ (стијене које штрче из воде код купалишта хотела „Боке“ – бијеле виле према тунелу), бацили би ме у море да пливам до обале, а они би одржавали састанке. Тако су ме водали све до капитулације Италије.

Због немаштине мој брат Срђан разболио се од туберкулозе. Куповали смо млијеко у Суторини код Бијелића, то је била партизанска породица. Од њих сам носио пошту секретару СКОЈ-а Владу Поробићу и трговцу Милу Миљевићу, који је радио код Франовића. Послије неколико мјесеци мене су примили у СКОЈ.

Након капитулације Италије у септембру 1943. године, Њемци су ушли у Херцег Нови. Заузели су тврђаве на Кобили и Превлаци (Понта Оштра). Италијански генерал Гарибалди прешао је на страну савезника и наредио италијанској војсци да настави рат против Њемачке. Њемачка је узвратила нападом из ваздуха чувеним штукама у бришућем лету и бомбардован је Херцег Нови и околина. Порушено је неколико кућа по граду, између осталих и кућа свеца Леополда Мандића испод тврђаве Форте Маре. Погинуло је неколико Новљана и међу њима мој добар друг Лале

Лазовић. Борбе су трајале неколико дана и Италијани су се предали. Пуно мојих другова отишло је у партизанае. Ја сам и даље носио пошту из Суторине од Чепрнића и Бијелића. Материјална ситуација у кући стално се погоршавала. Дошли су Њемци као окупатори и формирана је нека наша жандармерија. Братова болест је напредовала, често је повраћао крв.

Хране нисмо имали, ја сам с мојим пријатељем Рундом почео да радим код Њемаца, који су на Њивицама бушили тунеле да би склонили торпедне чамце од савезничких бомби. Радили смо у двије смјене, седам дана ујутро и седам дана ноћу. Често је наилазио пословоћа Њемац обилазећи радилиште. Једне ноћи исти је ухватио мене и Рунда да спавамо на плажи у мурави. Питао нас је на њемачком што ту радимо и упериио шмајсер у нас. Ја сам мало знао њемачки и рекао сам – „ниц хаус шлафен хир“. Ударио нас је у лећа обојицу и тако смо се спасили већих батина.

Једне ноћи док смо имали паузу, око поноћи одједном се из мора у доњем рубљу појавио наш друг Стево Краљевић који је био у Орјенском батаљону. Четници су му опколили кућу и вјероватно су хтели да га убију, јер је био један од бољих бораца. Он је знао да ми тамо радимо и дошао је код нас да се обуче. Дали смо му своју робу, ћебе и шаторско крило. Са сељацима, који су још радили на тунелима, отишао је према селу и вратио се у партизанае. Ја сам свакодневно, дању или ноћу, одлазио са друговима пјешке на посао у Њивице гдје су обично радили слабостојећи људи.

Увриједио ме је један сељак упитавши ме – јесте ли и ви Мусићи огладњели? То ме је повриједило, јер сам још био дијете, а нисам имао снаге да се са њиме потучем. Мајка ме је често сла-ла код ујака у Дубровник да донесем мало хране. Он је био нешто бољестојећи, прије рата био је поморски капетан.

Ишао сам за Дубровник стричевим аутобусом тако да нисам плаћао карту и тамо бих налазио опет неке другове који су били патриоте, а побјегли су у Дубровник кријући се од четника и националиста. И од њих сам доносио писма за Поробића и Миљевића, јер су вјероватно партијски били повезани.

Једном када смо се враћали, у Суторини су нас зауставили четници. Контролисали су путнике, мене извукли из аутобуса и са неким људима које су спроводили, одвели ме у Мојдеж – село које

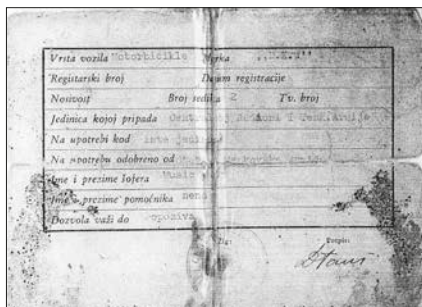
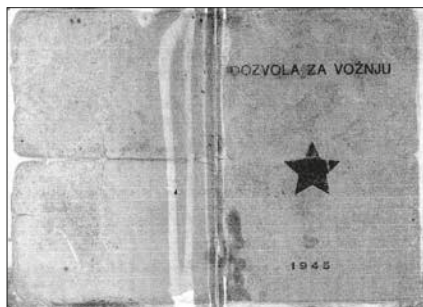
су они држали. Затворили су нас у шталу, гдје смо у слами спавали. Од страха цијелу ноћ нисам заспао, јер нисам знао шта ће са нама бити. Мајка се страшно уплашила када је чула од возача аутобуса да су ме четници одвели. Отишла је одмах код командира жандармерије, јер је добро познавао све нас, и послао је два жандарма да ме доведу кући. Командир жандармерије био је добар човјек. Моја прва родица била је удата за њега. Послије ослобођења Херцег Новог невин је страдао. Он је чак знао да ја сарађујем са комунистима. Иако сам био дијете, по мени је поручивао неким људима да се склоне да не би били ухапшени.

Године 1944. моји другови отишли су у партизане, али мене нису хтјели да поведу. Рекли су ми да сам још увијек мали. Ја сам и даље помагао покрет све до ослобођења Херцег Новог 1944. године.

По ослобођењу Херцег Новог, сви смо били веома срећни, ослободили смо се окупатора и надали бољем животу. Док су се водиле борбе у Херцег Новом падала је велика киша, Њемци нису могли да се бране јер су сви ровови били пуни воде, много их је изгинуло. Ја сам са својим другом Радом Голубином резао каблове тако да нису имали комуникацију путем телефонске везе. Мој друг тада је наишао на мину и погинуо.

Херцег Нови је ослободила Х Херцеговачка бригада. Јавио сам се одмах команди мјеста гдје су ме послали у Општину да будем курир. По ослобођењу било је доста „бијелих мрља“, Форте Маре и Суторина. Страдало је пуно невиних људи и то од истих мјештана који су били илегалци, а да би доказали своју приврженост Партији, оптужили су невинне. Прави борци били су у Бокешкој бригади, која се борила за ослобођење Косова и других дјелова наше земље. Тада је погинуло гро наше младости, Свето Бубало, Југоле Гракалић – првак Југославије у пливању, Бранко Вранковић, Владимир Клун, Лало Вучковић, Михаило Дукић, Мато Ража Рибар, сви са Шквера.

Неколико дана радио сам у Општини као курир. У једном батаљону I тенковске бригаде који се искрцао у Дубровнику био је и мој пријатељ из Суторине–Никола Чепрнић. Никола је потом дошао да обиђе породицу и повео ме са собом у бригаду. Тада сам постао борац I тенковске бригаде. Бригада је имала тешке борбе

Сл. 12 | Возачка дозвола из 1945. године

приликом ослобођења Мостара, Госпића, Градачца, Оточца, а касније ослобођења Ријеке на Кантриди и то је био крај рата.

У Мостару смо преспавали у Сјеверној касарни војске Југославије. Навече су борци ишли на спавање, јер су били уморни, а мене и мог друга Вијека, који је исто био малољетан, пошто је била велика хладноћа оставили да ложимо пећ „бубњару“. Нас двојица напунили смо пећ дрвима толико да се пећ прегријала, као и сулундари који су били прислоњени на бараку. Барака је од тога почела да гори. Настала је узбуна. Под хитно смо морали да гасимо ватру, јер су тенкови били у близини и уплашили смо се да се не запале. Захваљујући Вијековој сестри која је

Сл. 13 | Прва тенковска бригада, фебруар 1945. године

Сл. 14 | Спомен-плакета поводом тридесетогодишњице Прве тенковске бригаде

била првоборац у истој бригади, прошли смо без казне.

Већ 1945. године добио сам возачку дозволу за мотор и друга возила. Сачувао сам је и возио свој аутомобил до своје деведесете. Кад год би ме полиција зауставила, машио бих се прво за ту дозволу, а на крају бих ипак дао праву. Увијек су ми толерисали евентуалне прекршаје у саобраћају и не би наплатили казну.

Наша бригада смјестила се на сушачкој жељезничкој станици – Ријека, гдје је дошла швајцарска санитетна служба да нас вакцинишу. Командири су нас постројили у круг да примимо вакцине. Сви смо се бојали игле – нико да се пријави да буде први. Један најразвијенији, Јуричко из Сплита јавио се први, када су му принијели иглу при мишки, од страха падне као покошен, а ми се разбјежасмо. Командири у трк за нама по граду да нас сакупе да се не брукамо као партизани пред странцима. Једва су нас окупили

и вакцинисали. Тада је дошао један официр из командне бригаде камионом и одредио нас неколико да идемо до Блајбурга који је већ био ослобођен, да довеземо тенкове које су Њемци бјежећи оставили.

Командир нам је био поручник Михељчић, Далматинац, и близу Блајбурга Енглези су нас опколили и почели да вичу на нас „fuckin Yugoslavs“. Држали су нас неколико сати и потом пустили коначно до наших, а тенкове спалили да их не бисмо ми одвезли. Вратили смо се у јединицу која је била стационирана у Крању. Тамо је био моторбицикл и мени су дали да га возим за обављање курирске службе. Сваки трећи-четврти дан ишао сам из Крања за Љубљану и одатле возом за Београд. Једном приликом у рану зору када сам возио из Крања за Љубљану, одметници, који су се повлачили, из засједе пуцали су на мене. Метак је ударио у фелну од точка, прегурао сам.

Школовање

Мене, ћака нису хтјели демобилисати, па сам остао неколико мјесеци у јединици. У септембру су ме послали на тенковско војно училиште „Петар Драпшин“ у Београду, на Бањици. Био сам најмлађи питомац училишта. Инструктор у академији био је руски пуковник. Обука – дрил био је пренапрегнут: устајање изјутра у пола 5 у зимско доба на –5 до –15 степени голи до појаса, или у кошуљи, физкултура до 5 часова, од 5 до 6 учење у хладној учионици, од 6 до 7 доручак, од 7 до 11 пјешадијска обука на бањичком вису, од 11 до 14 ручак и одмор, од 14 до 19 часова војна обука, од 19 до 21 вечера и одмор, у 21 сат спавање.

У зиму 1946. године играла се утакмица између ФК Партизан и ЦК из Русије. Ми, питомци са Војне академије очистили смо сенијег са терена – стадиона, то се ваљда подразумијевало. Лопате никада доста, пратила ме дуго, дуго, све док нисам дипломирао на Медицинском факултету.

Обуку сам издржао до априла 1946. г. када сам се разболио од плеуритиса (упала плућне марамице са водом у плућима).

На ВМА су ме лијечили и пунктирали грудни кош, извадили 2,5 л воде. У мојој соби, која је била доста велика, мало нас је

Сл. 15–20 | Моји другови и ја

преживјело. Када сам наводно оздравио, отпуштен сам из војске као привремено неспособан. Дошао сам кући разочаран, нисам хтио да настављам школовање, почео сам да радим као шегрт у механичкој радњи поред моје куће. Мајка је била очајна што нећу да наставим даље школовање.

Мој пријатељ Петар Будеч, који је као 16-годишњак ухапшен на пост блоку од Италијана, био је интерниран у Италију. Након капитулације Италије преко Словеније отишао је у партизанае, а када је рат завршио вратио се у Херцег Нови. Срео је моју мајку и она га је питала куда даље. Одговорио јој је да прикупља документа да би наставио школовање у партизанској гимназији на отоку Хвару. Та школа је отворена за борце и избјегле из Далмације и из афричког града Ешата. Мајка га је замолила да напише молбу и у моје име рекавши му: “за мога јада, који неће да настави школовање”.

Петар је послушао и са својом партизанском документацијом послао је у Хвар и моју документацију. Обојица смо примљени. За једну годину смо завршили шести и седми разред гимназије, ваљда из ината. У мојим скојевским карактеристикама написали су да потичем из ситне буржоазијске породице, непријатељски расположен према НОБ-у. То су вјероватно из пакости написали они који нису примљени у школу. Те карактеристике сам исцијепао, а на Хвару сам рекао да сам их изгубио и остао сам у СКОЈ-у. Хварска гимназија била је јако тешка. Професори су били асистенти и доценти са загребачког факултета који су по казни послати у провинцију. Били су коректни, али су и тражили пуно знања од нас. Тада су биле популарне зидне новине. Сјећам се и данас ријечи нашег школског колеге, а гласиле су: “крута збиља са којом сам се срео 1943. у мени је убила све и сада кроз иронију сарказма и цинизма гледам цијели свијет”.

Завршили смо шести и седми разред школске 1946/47. год, а осми разред у Котору 1948. године гдје смо матурирали. У којој гимназији нас четворо који смо били скојевци, примили су у партију. Послије матуре предложили су нам да идемо у Новинарско-дипломатску школу, али послѣ неколико дана рекли су да нема мјеста него да морамо наставити школовање економским курсом. Моја другарица Смиља Дробњаковић и ја нисмо хтјели са завршеном гимназијом на курс. Јавили смо се у Комитет, гдје су

нам рекли да нас не могу ослободити тога курса, него да морамо да идемо у ЦК у Београд. Упутили смо се за Београд и путовали два дана возом. Њена сестра радила је у ЦК у Београду а имала је и другарицу која је била задужена за кадрове. Пустеше нас да упишемо факултете. Уписали смо медицину. Медицину сам изабрао, јер ми је брат имао ТБЦ, стално сам бринуо о њему вјерујући да ћу му више помоћи као лекар, знањем и његом.

Љето сам провео 1948. на радној акцији на Новом Београду са Првом ЦГ бригадом. Бригада је била састављена од Цетињана, Барана, Беранаца и Пљевљака и нас, неколико Бокеља. Нас Приморце звали су „жабарима“, ипак добио сам ударничку значку. Дрил је био доста тежак, али лакши него на Војној академији. Радили смо у двије смјене по 12 сати, од 7 ујутро до 19 навече и обратно. Насипали смо земљом бару Новог Београда, довозили смо земљу из Земуна, крцали теретне вагоне по највећој врућини. Најмлађи су палили картонске кутије од УНР-е, због комараца који су били поред Дунава.

Br. 22254 I Crnogorska udarna	Drug-arica Musić Duro
<u>Omladinska radna brigada</u>	rođen-a 1929 g.
	u Herceg Novi
	srez Herceg Novi Narodna
	republika Crna Gora
	UČESNIK JE NA IZGRADNJI NOVI BEOGRAD
	u N. Bgdu , 28. IV 1948 g.
	Komandant (M. P.) Glavnog štaba omladinskih radnih brigada
(Svojeručni potpis)	

Сл. 21 | Легитимација Омладинске радне акције (ОРА)
1948. год., Нови Београд

Када би дувао вјетар комадићи папира би нам пекли знојава лећа, тако да смо се морали сналазити, уморни и знојави, како знамо и умијемо. Ја сам, поред тог посла, био фискултурни референт бригаде. У слободно вријеме, којег је било мало, играли смо фудбал или одбојку.

У то вријеме одржавао се V конгрес КПЈ, зато смо и празницима и недјељом морали да радимо уз пјесму: „Партија је наша јака, гласамо за Тита и Ђиласа“.

Када сам се раздуживао, неко од Подгоричана ми је украо фудбал и хтјели су да ми продуже рад још 15 дана. Тада је наишао мој друг из Котора Душко Радуловић, који је био фискултурни референт свих бригада, донио ми је стари фудбал и тако сам се раздужио. Од нас Новљана, ћака на радној акцији били смо само Крсто Видовић и ја, а сви други су се ослободили радне акције, јер су наводно били играчи Ватерполо клуба „Јадран“.

Послије радне акције, како сам још увијек био млад почео сам да једрим у клубу „Југоле Гракалић“ на Шкверу у Херцег Новом.

Ми из Црне Горе и Боке по наређењу Министарства здравља уписивали смо медицину у Сарајеву и Загребу. Ми смо

Сл. 22 | Друштво са Шквера

Сл. 23 | Након фудбалске утакмице, Игало

изабрали Сарајево. Смјештени смо били у дому, ту је прије била католичка богословија – самостан. Било нас је у соби 15-ак студената прве и друге године. Факултет је био основан 1946. године, био је доста тежак. Прије подне су била предавања, а после подне и навече смо учили.

Године 1948. избила је резолуција Информбироа, тако да смо ми који смо били у партији, морали сваку трећу ноћ да присуствујемо састанцима. Била је зима, око пећи би се гријали и понеко је причао о политици.

Мој мјештанин Душко Јанчић, студент медицине, становао је приватно са једним другом који се потом пребацио у Загреб, тако да сам ја прешао код њега у приватан стан. У соби на спрату, становао је још један студент друге године медицине, наш колега Никола Булатовић. Њега су сматрали неподобним. На једном партијском састанку одлучено је да га истјерају са факултета. Ту информацију, тј. неправду нисам могао да прећутим и упозорио сам га. Он је, чувши све то, успио да прикупи потврду са студентске реферате факултета о положеним испитима. Навече смо опет имали састанак, и када сам се враћао у стан, испред зграде било је паркирано ауто УДБЕ. Нисам хтио ући у хаустор зграде од страха да су дошли и по мене, а у ствари дошли су само по Николу и

Сл. 24 | Ударничка значка са ОРА Аутопут Београд – Загреб, 1949. год.

спровели га у затвор. Од тренутка његовог хапшења па све док га нису пустили, ја нисам ока склопио од страха да сам ја следећи. Иако је добијао батине и био мучен сваки дан, није ме одао. У затвору је био мјесец дана. Ја се нисам могао смирити, пао сам на колоквију. Послије неколико дана ухапсили су више од половине другова из собе, јер се причало о Информбироу. На партијским састанцима раскринкали су ИБ-овце и равногорце. Мени, као Новљанину, дали су задатак да раскринкам свог друга Бата Шабовића, што сам одбио. За казну ми је одузета стипендија. Од страха да ме не избаце са факултета, прешао сам се на студије у Београд.

Године 1949. опет сам на радној акцији аутопуту Београд – Загреб, била је веома напорна и захтјевна. Од моје блиске родице Зоре стигао ми је пакет пун хране и новац, од њене прве плате. Био сам ганут њеном пажњом. И на овој радној акцији добио сам ударничку значку.

Враћајући се са радне акције нашао сам школског друга који је исто био на акцији, али на другом мјесту. Позлило му је у возу, вјероватно је имао дизентерију јер је крварио.

Одвео сам га у Сарајево код моје бивше газдарице и када је видјела да крвари истјерала нас је из стана. Током ноћи сам га

пребацио на заразно одјељење сарајевске клинике. С обзиром на то да сам се одвојио од својих другова, који су били наставили пут даље према Црној Гори, без карте сам се шверцовао у другом возу до Херцег Новог.

Послије прве године студија проведене у Сарајеву, био сам примљен на другу годину медицине у Београду, јер сам имао положене све претходне испите. Нашао сам приватну собу коју смо дијелили мој добар друг Душко Јанчић и ја, јер ме мајка није могла издржавати.

Наставио сам студирање, али уз тешки физички рад, као обалски радник на станици на Дунаву. Тада сам пуно учио са Љубом Кецманом у крзнарској радионици његовог стрица и положио анатомију и физиологију у јуну мјесецу. Од нас хиљаду и двјесто, педесеторо је имало положене ове најтеже испите на медицини.

Дошао сам на распуст кући и отишао на Јадранску регату. Покушаћу да из сјећања реконструишем те тешке тренутке на узбурканом мору, које сам са својим друговима једриличарима доживио те 1950. године.

Једриличарство је спорт који је увијек имао своје заљубљенике, најчешће младе људе. Море заиста много пружа, али понекад може да буде немилосрдно и окрутно, и тада га је најбоље, ако је икако могуће, оставити самом себи и сопственом бијесу.

Учеснике регате на мору изненадила је орканска бура у којој је настрадало

Сл. 25 | Старт регате 1950. год.

неколико једрилица, али нажалост и учесника регате. То се догодило у Врући код Макарске, када се у тегљу преврнуло и поломило о брачке хридине преко 30 једрилица, и заувјек нам однијело у плаву гробницу нашег друга и пријатеља Милана Тујковића. Организатор Јадранске регате био је Југословенски савез једриличара заједно са Ратном морнарицом, која је пружала укупну логистику, пратњу, реморкере и остало. Старт регате био је у Шибенику. Једрило се у седам етапа и то: прва од Шибеника до Сплита, друга од Сплита до Макарске, трећа етапа од Макарске до Корчуле, четврта од Корчуле до Вела Луке, пета од Вела Луке до Виса, шеста од Виса до Хвара и седма етапа од Хвара до Сплита.

Једриличари которског друштва „Лахор“ учествовали су са једрилицом класе L5 имена „Пират“, са посадом: кормилар Божо Наварин, морнари Јошко Осредкар и Милан Тујковић. Друштво „Југоле Гракалић“ из Херцег Новог учествовало је са четири једрилице, и то двије „стеле“, једном L5 „Ловћен“ и крсташем „Црногорка“. На „Црногорки“ посаду су сачињавали Ђорђе Челановић, морнари: Вито Сагер, Божо Контић, Радивоје Терзић, Велиша Поробић, Иво Мартинети, те још неки из руководства чијих се имена више не сјећам. Посаду једрилице L5 „Ловћен“ сачињавали су капетан Симо Томашевић и морнари Ђуро Мусић и Ђуро Злоковић. Једној „стели“ кормилар је био Фредо Марсич, морнар Јово Боснић, а другој „стели“ кормилар Ђуро Марић, а морнар Ђиро Пиљуровић.

Реморкер Ратне морнарице из Тивта нас је у тегаљ одвучао на регату. Прва једрилица у тегљу била је из Котора, затим у низу ми Новљани, па Дубровчани, Корчулани, Макарани и тако смо дотегљени на старт регате у Шибеник.

Морам напоменути да је крсташ „Црногорка“ била посљедња у везу или „парангалу“ како се звао такав тегаљ. До Шибеника смо у тегљу провели три дана и три ноћи. На кормилу је увијек требало да буде по један члан посаде, дању и ноћу, како би се избјегли контакти једрилица и нека оштећења. Ноћи у тегљу остале су ми у незаборавном сјећању. Море је било „бунаца калма“, пун мјесец чији се одсјај у мору преливао у безброј разних боја, а у крменим браздама титрале су хиљаде златних пахуљица. Дозивања и пјесма са једрилица и данас су ми у тако свјежем и

драгом сјећању. Обриси корчуланских, хварских и брачких брда били су чудесни оквир недоживљене морске љепоте и романтике.

У освит трећег јутра, тек што је небо забијелило, стигли смо у Шибеник. Тог истог јутра пристизале су и остале једрилице у тегљу са сјеверног Јадрана. То је био и дан великих припрема и прегледа опреме како би све било спремно за сутрашњи старт регате.

И коначно сјутрадан у саму зору, тачно у 5 сати стартовали смо на првој етапи регате на релацији Шибеник – Сплит. Послије 19 сати, једрилице које нијесу успјеле да са једрима стигну до циља, покупио је реморкер и дотеглио до Сплита. Сјутрадан је на реду била етапа Сплит – Макарска и поново смо стартовали у 5 сати.

Наша „L5“ слабо је стартовала. Брод је био прилично тежак са slabим једрима, за разлику од осталих која су претежно већ имала нова дакронска једра. То нас је можда и спасило да са закашњењем, али ипак самостално, на једра стигнемо у Макарку. Већина једрилица је послје старта усмјерила своје прамце ка Брачу очекујући повољни вјетар маестрал са којим би касније у покрме и брже стигли у Макарку. Према Брачу са истом намјером једрила је и которска „петица“.

Као што сам већ рекао, ми смо прилично неуспјешно стартовали, дуго смо остали уз обалу, и како се касније испоставило, то нас је и спасило.

Неки рибари, које смо срели једрећи, савјетовали су нам да се држимо обале јер се припрема бура која би могла бити веома јака. И стварно бура је била све јача и јача. Док смо једрили према Макаркој и наспрам Омиша већ је то био прави ураган од буре, који нас је стално вртио. Скратили смо једра и тако смо се борили са разбјешњелом буром. У Вруљи је била посебно бијесна. Сјетили смо се оне старе изреке помораца који су причали да се бура рађа у Трсту, крсти у Сењу а настанује у Вруљи. Иза 4 поподне кренули су реморкери и остали бродови који су пловили Брачким каналом да спашавају једрилице и тегле их у Макарку.

Сјећам се линијског путничког брода „Шипан“ који је пловio на линији Дубровник –Сплит, како је скренуо са курса, спасио двије једрилице и одвукао их према Макаркој. Једрилица у којој сам ја био морнар, стигла је око 18 сати до стијене на којој

се налази светионик, дакле на сам улазак у Макарску. Бура нас је стално одвлачила према пучини и никако нисмо могли окренути и ући у луку.

Тада смо одлучили, мој колега Злоковић и ја да са конопом везаним за прамчану битву скочимо у море, допливамо до стијене на којој се налазио светионик и помогнемо да се једрилица усмјери према луци. У томе смо некако послје много напора успјели и усмјерили се према луци. На самом улазу у Макарску поред нас је, могу слободно рећи, прохујао дубровачки крсташ „Ластавица“ којег је рефул буре толико нагнуо да му је скоро изашла колумба из воде. Сада нам је заиста било јасно да је несрећа слабог старта замијењена нашим спасом, јер већина једрилица које су већ „бурдижале“ ка Брачу очекујући маестрал, разбила се о брачке хриди или су касније страдале у тегљу. Тако су страдале и наше двије новске „стеле“, и том приликом је тешко повријеђен кормилар Фредо Марсић, док се Боснић јако угрувао.

Которска „петица“ се са искусним једриличарем Божом Наварином склонила и усидрила у једну брачку валу. Пред сам мрак наишао је реморкер са тегљом и наређено је посади „петице“ да се прикључи тегљу, јер се сутра више неће враћати по њих. Везали су се испред неке „стеле“ и тако у тегљу кренули ка Макарској. Успут су купили још неколико једрилица које су се бориле са побјешњелом буром. А бура је са долазећим мраком постајала све јача и јача. Око једрилица се пјенило море, морска пјена и распршена вода је гушила. Једрилице су преливали валови, пуниле су се водом и тонуле. У ствари нијесу могле потпуно потонути јер их је држао тегал и тако су рониле кроз валове. Настала је паника. Чланови посада су се везивали, навлачили појасеве за спасавање, дозивали. По причању Наварина, Милан није хтио да стави појас и поред свих упозорења. Тада је наишао један велики вал, подигао из воде потонулу „стелу“ која је била уз которску „петицу“ што је условило превртање которске једрилице у којој је била комплетна посада.

Наварин и Осредкар су се са појасевима за спасавање нашли у води али су успјели да се ухвате за тегал. Милан Тујковић је нестао у дубинама плавог Јадрана, а тијело му никада није пронађено. Било је још потонулих једрилица и посада које се нијесу спасиле, али се тада о томе није причало.

У Макарској смо остали три дана, поправили једрилице и следећег дана се упутили на трећу етапу према Корчули. Од Корчуле смо сви одједрили до Вела Луке. Ту смо се раздвојили, „крсташи“ су отишли на шесту етапу ка Вису, а „стеле“ и „петице“ према Хвару. У Хвару смо сви поново били заједно и следећег дана, зором стартовали према Сплиту гдје се и завршавала регата.

Дочек учесника регате у Сплиту био је веома свечан. На сплитској риви украшеној многим заставама, било се окупило „пола“ Сплита. Градска музика, музика Ратне морнарице, аплаузи и повици пратили су једриличаре који су са преживјелим посадама у једрилицама пролазили кроз циљ. Ми, једриличари из Боке, били смо дубоко тужни и утучени, и све то нас није могло радovati, нити смо могли учествовати у слављу као већина посада. Завршили смо регату без нашег Милана, који је заувјек остао у дубинама Јадрана.

Неколико мјесеци касније Једриличарски савез донио је одлуку да мале једрилице класе „звјезда“ и национални тип једрилице „Л5“ не могу учествовати на регатама на отвореном мору, већ само крсташи. Тада су организоване регионалне регате: сјеверног Јадрана, средњодалматинске, јужног Јадрана, бокешке итд.

Једриличарско друштво „Југоле Гракалић“ из Херцег Новог, заједно са осталим једриличарским друштвима са подручја јужног Јадрана организовали су следеће године Јужнојадранску регату од Дубровника до Бара. Јужнојадранске регате од тада се традиционално одржавају сваке године и то већ има традицију дуже од 70 година.

Милан Тујковић, рођен у Котору 1934. г., припадао је нашој послијератној генерацији која је расла у немаштини и оскудици, али смо ипак били срећни, сви смо били једнака „раја“. Могао је да једри свако ко је то желио. Једрилице су биле друштвене и сваком доступне. Милан је био заљубљеник у море и као дијете стално се дружио са баркама и рибарима. Увијек се могао срести на которској риви надхват мора и барке. Послије завршетка ниже гимназије уписао је познату которску наутику, јер је свој живот једино и могао везати уз море. Завршио је први разред наутике. Судбина га је прекинула на том путу. Море, које је тако волио, узело га је

у свој вјечни загрљај. Да иронија буде већа, Милан је, у ствари, био резервни члан посаде „пирата“, редовни члан био је један други Которанин, који је у то вријеме студирао у Загребу и није се појавио на вријеме. Ипак, стигао је уочи самог одласка на регату, међутим Милан није дозволио да тада буде замијењен. Тако је Милан отишао на своју последњу једриличарску регату. Нека му на оном свијету увијек буде „бунаца“!

По повратку у Београд на даље студије опет сам морао сам да се издржавам. Често сам био принуђен да прескочим вјежбе у болници, а другови би „покривали“ моје одсуство. Утоварали смо вагоне са циментом и даском, чак смо тешко добијали посао, јер нас је било превише. Чекајући вагоне са дрвима, неки физички радници – Личани посвађали су се међусобно, а један Хрват је напао неког Србина псујући му мајку рекавши му да су Срби криви што су довели Тита на власт. Ми, студенти уплашили смо се ОЗНЕ и побјегли главом без обзира. Једне зиме спасио ме газда код кога смо те године становали. Примијетио је да носим шупље ципеле и послао ме на таван да из једне кутије изаберем себи пар. Те ципеле носио сам 15 дана не примијетивши да су потпуно различите. Када сам био у посјети комшиници из Херцег Новог а удатој у Београду, по којој ми је мајка послала 50 динара, она ми је скренула пажњу да су ципеле различите. Било ме је срам и са добијеним парама одмах сам купио нове. Преко газде сам упознао једну дјевојку харфисткињу, која је мени и другу обезбиједила двогодишње карте за оперу, па би ми било лакше све издржати након напорног рада.

За вријеме распуста радио сам на друштвеном једриличарском броду „Фестина“. Носили смо камен из клачине са Превлаке и насипали у Херцег Новоме тамо гдје се градило пристаниште–муло. Следеће године такође сам радио код ГП „Првоборац“ вадећи пијесак и крцајући га на вагоне у Зеленици, а некада смо ишли бродом „пеништама“ да вадимо пијесак из Страшна, близу Будве.

Сем те муке имао сам и болесног брата, такође студента, који је лежао у болници у Београду. Често сам га водио таксијем на Филолошки факултет да полаже испите, а био је одличан студент упркос болести. Завршио је факултет и био асистент код

професора Секвија. Предавао је италијанску књижевност, касније је докторирао и био продекан на Филолошком факултету у Београду. Бавио се научним радом, објавио је неколико књига, преводио са италијанског језика на српски. Боравио је често у Италији и много времена проводио у архивима проучавајући њему одабране и занимљиве теме. Сви су га вољели. Основао је породицу и има ћерку Јелку.

Како је био њежног здравља, проводио је доста времена и у кући, читајући не само стручну литературу, већ и све друго у вези са историјом коју је јако добро познавао. Био је образован, добар саговорник, добар пријатељ, одличан професор, син, отац, супруг, стриц и брат. Добитник је Октобарске награде у Херцег Новом. Преминуо је у својој 62. години, а сахрањен је у нашој породичној гробници на Савини у Херцег Новом.

Послије три школске године физичког рада, написао сам молбу Министарству здравља и коначно су ми вратили стипендију. Више нисам морао да радим. Почео сам да идем редовно на вјежбе и да учим са Бајом Божовићем, код кога сам често био на ручку. Захваљујући свему томе почео сам да пуним индекс положеним испитима.

Љето 1954. г. за мене је било бурно. Те године упознао сам дјевојку из Земуна – Веру Златаревић. Била је посебна, отмена, културна и јако лијепа, права интелектуалка, боља од мене. Она је била апсолвент на Филолошком факултету – катедра за енглески језик. Почели смо да се забављамо.

На задњој години факултета друг ми је понудио да идем за Француску на праксу ако добијем пасош у року од три дана. Захваљујући пуковнику Зотовићу, шефу пасошког одјељења, који ме је препознао са једрења када је био на љетовању у Херцег Новом, ријешио сам пасош у потребном року и отишао за Француску. Тамо сам се пријавио и био у Санаторијуму за плућне болести у Клермонт Ферану, јер су се други плашили ТБЦ. Како је мој брат боловао од те болести, нисам се плашио, већ ми је било драго и надао сам се да ћу му моћи по повратку још помоћи.

У почетку доктори у Санаторијуму били су доста суздржани и нападали су ме због комунистичког режима у нашој земљи. Рекао сам им да сам члан КПЈ и да није у реду да се тако односе

Сл. 26 | Фотографија Санаторијума

према студенту. Ипак су на крају цијенили мој став и од тада је све кренуло нормалним током.

Имали смо организоване излете до града Вишија у коме се налази резиденција и гроб маршала Петена, хероја из Првог свјетског рата, што је укаљао издајом у Другом свјетском рату прикључивши се фашистичком режиму.

У Паризу смо обишли цијели Лувр, Ајфелову кулу, шетали авенијом Јелисејска поља, до Тријумфалне капије, Монмартра итд. У Лувру сам уочио једну слику док смо се пели на први спрат да видимо најпознатију слику Леонарда да Винчија, Мона Лизу. На зиду испод прозора била је изложена велика слика разбојника са крвавим очима и запамтио сам је за читав живот. Касније, током рада, те исте очи сам препознао у једном пацијенту који је убио свог колегу. Једноставно нисам имао снаге да га гледам, био сам шокиран и препустио сам пацијента свом колеги, да му пружи потребну помоћ.

С временом, надокнадио сам заостале испите и почетком 1957. године у фебруару мјесецу дипломирао сам на Медицинском факултету.

Након дипломе Вера и ја вјенчали смо се у Херцег Новом.

Сл. 27 | Диплома Медицинског факултета у Београду

Сл. 28 | Супруга Вера

Прво запослење

Тада почиње рад у струци. Моје прво запослење било је у Институту „Др Симо Милошевић“ у Игалу.

Сл. 29 | На портирници Бање Игало:
Јово Антуновић и ја

Сл. 30 | Др Бато Јован Шабовић и ја

Управник лјечилишта није имао новца да нам уплати стаж тако да смо прије подне радили на стажу у Војној болници Мељине, а после подне смо радили у Игалу од 14 до 21 час. Стажирајући заволио сам хирургију и замолио сам управника др Живојиновића да ме пусти да ујутро волонтирам на хирургији код др Голдштајна, јер није

имао асистента. Др Голдштајн је био јако строг и као бечки ћак упозорио ме је да свако јутро морам бити у 7 часова у болници и да радимо до 13 часова. Од 14 часова морао сам бити у Институту Игалo. Скренуо ми је пажњу да ако хоћу код њега да учим хирургију не смијем да одсуствујем ни један једини дан. У то вријеме још није било антибиотика. Научио ме да при операцији радим велике резове и да стављам што мање шавова кад шијем кожу и да све сумњиве ране и операције дренирам. То ми је пуно помогло у рату у Невесињу.

Био сам млад и у тим временима, након рата, није било пуно љекара на овим просторима, односно већина њих је већ била у годинама. Често сам се одазивао и пјешке одлазио у кућне посјете по околним селима, гдје год је требало. Обично су то биле козије стазе које су тада др Мрђену и др Илићу чиниле велике препреке да иду у кућне посјете пацијенту, тако да сам и на те позиве морао да реагујем.

Моја прва кућна посјета пацијенту била је посјета породици Урдешић на Луштици 1955. године. Барком смо ишли до Роса, па послије пјешке до села Мркови. Ово је интересно било зато што је та породица да би ми захвалила донијела „златну“ боцу маслиновог уља мојој мајци. Та вриједност била је просута са моје стране као опомена мајци да не узима никакве дарове од мојих пацијената. Када сам ову причу испричао Ивани (породична пријатељица која ми је пуно помагала приликом рада на овим записима) страшно се наљутила на мене и на мој поступак, јер се на полуострву јако тешко живјело и „крваво“ радило.

Једне ноћи био сам позван у кућну посјету у село Жвиње. Пацијенткиња је била у својој соби и чим сам ушао у собу осјетио сам мирис ацетона и знао сам да испред себе имам дијабетичарку, поступио сам одмах по протоколу који сам научио од др Голдштајна.

Интересантно да је скоро свака кућа на селу у теглама имала пијавице које би се користиле код пацијената са високим притиском. Није било љекова као данас, тако да сам тада и ја користио те пијавице. Стављали бисмо болеснику на врат по 4 или 5 комада. Оне би исисале крв и када набубре уклањали смо их. То је био један од народних љекова.

У селу Камено био сам у кућној посјети породици Ајчевић код једне старице која је била јако лоше. Остало јој је врло мало времена и након прегледа случајно сам рекао: „Можда ће живјети још 6 дана“ и обистинило се. „Зрело па отпада“ – тај израз сам први пут чуо од њих.

Тих година пуно људи је напустило Југославију. Неки су се обрели у Јужној Африци. Наши драги пријатељи Познановићи послали су од тамо стрептомицин за мога Срђу и вјечно сам им захвалан на томе. Кад год бих сазнао да неком њиховом рођаку–породици треба медицинска помоћ увијек бих им се нашао, помогао и лијечио их. Никада им то нисам заборавио!

Послије завршеног хируршког стажа у Војној болници Мељине и мог нормалног рада у Бањи Игалу, хтио сам да ме из Мељина пошаљу на годину дана на ВМА у Београд да полажем специјалистички испит.

Руководство Војне болнице Мељине од мене је тражило да се активирам као војно лице и тек онда да ме пошаљу на ВМА. Ја сам то одбио, јер ми је војске било доста. Никшићка болница тражила је специјализанта хирургије. У Игалу сам упознао др Драга Вукотића који је био један од руководиоца никшићке болнице и он ми је

Сл. 31–33 | Са друговима, и са Бојком – супругом мога брата

предложио да дођем у Никшић, па да ме након годину дана пошаљу на специјализацију. У Бањи сам дао отказ и прешао у Никшић.

Тамо су ме колеге дивно примиле и прихватиле као свога. Шеф хирургије био је др Јовићевић Лука, стари хирург који је прошао све страхоте Другог свјетског рата, и др Дара Мијушковић Вујановић. Били су за мене тако добри, асистирао сам им при операцијама и од њих сам научио пуно из хирургије.

У Никшићу сам радио од 1960. до 1969. године. Тај период све вријеме био је усклађен са обавезама у болници и мојим ангажманом у ФК „Сутјеска“, којему сам био клупски лекар, по наговору познатог југословенског тренера и бившег фудбалера старе Југославије – Војина Божовића. Заједно смо становали у хотелу „Оногошт“, јер је моја породица остала у Херцег Новом, гдје нам се родио син Милан.

Моја Вера почела је да ради у школи „Ратко Жарић“ у Никшићу (предавала је енглески језик). Била је омиљена међу ђацима. Није имала довољан фонд часова, из политичких разлога – учио се руски!

Др Дара је радила и неурохирургију, трепанацију главе, јер тада није било неурохирурга и од ње сам доста научио. Послије

Kupon za primaoca		Nacionalno rukovanje	Prijemni broj
Din. 30.000		PRIZNANICA	
Šalje		Din. TRINASET	
(ispisati samo slovima)		11111111	
Primalac		ILIJU BIJELIĆ	
HRVATSKA		NIKŠIĆ	
Posta		NIKŠIĆ	
Postarina		Din.	
Potpis		BEOGRAD	

Prostor za pripojenje	Priznanica se mora pokazati u slučaju potraživanja
Ja, Ilija Bijeleć, izjavljujem da sam u Beogradu na kliniku „Др Драгиша Мишовић“ код проф. Ђанија да полажем специјалистички испит. Додатак за одвојени живот нисам добијао, тако да сам плату остављао породици и много се мучио. Хранио сам се код сестре, а спавао код друга Аца Перовића који ми је много помогао. Тих дана на моју београдску адресу стигло је 30.000 динара од једног захвалног пацијента, коме сам помагао око болесне тетке, Марте Ковачевић. Наравно, тај новац сам одмах вратио (Илији Бијелићу у Никшић), јер сам сматрао да сам у дужности да радим свој посао искрено из срца и стеченим знањем. Ту уплатницу сам сачувао за успомену и надао се да Илију нисам повриједио повраћајем новца.	Ланос изјављујем да сам у Београду на клинику „Др Драгиша Мишовић“ код проф. Ђанија да полажем специјалистички испит. Додатак за одвојени живот нисам добијао, тако да сам плату остављао породици и много се мучио. Хранио сам се код сестре, а спавао код друга Аца Перовића који ми је много помогао. Тих дана на моју београдску адресу стигло је 30.000 динара од једног захвалног пацијента, коме сам помагао око болесне тетке, Марте Ковачевић. Наравно, тај новац сам одмах вратио (Илији Бијелићу у Никшић), јер сам сматрао да сам у дужности да радим свој посао искрено из срца и стеченим знањем. Ту уплатницу сам сачувао за успомену и надао се да Илију нисам повриједио повраћајем новца.

двје године специјалистичког стажа послали су ме у Београд на клинику „Др Драгиша Мишовић“ код проф. Ђанија да полажем специјалистички испит. Додатак за одвојени живот нисам добијао, тако да сам плату остављао породици и много се мучио. Хранио сам се код сестре, а спавао код друга Аца Перовића који ми је много помогао.

Тих дана на моју београдску адресу стигло је 30.000 динара од једног захвалног пацијента, коме сам помагао око болесне тетке, Марте Ковачевић. Наравно, тај новац сам одмах вратио (Илији Бијелићу у Никшић), јер сам сматрао да сам у дужности да радим свој посао искрено из срца и стеченим знањем.

Ту уплатницу сам сачувао за успомену и надао се да Илију нисам повриједио повраћајем новца.

У болници „Др Драгиша Мишовић“ и поред проф. Ђанија којег сам познавао, нису ме радо примили. Углавном

Сл. 34–35 | Фотографија враћене уплатнице

сам писао историје болести, а мало сам одлазио у операциону салу, јер су обично асистирали њихови специјализанти, а најгрубљи је био др Вучинић. Послије неколико дана срео сам се са проф. Ђанијем и питао ме је да ли асистирам. Одговорио сам му: "Ријетко улазим у сале, само пишем историје болести и бројим радијаторе по ходницима." Он се тргнуо. Видио сам да му није било право и сутрадан ме ставио на програм да асистирам др Адамову неку плућну операцију, као први асистент. Од првог реза др Адамов почео је да ме испитује из хирургије и врло се некоректно понашао и стално приговарао: да му лоше држим куке и сл.

Био сам разочаран и увријеђен његовим понашањем и рекао сам му да бих се стидио да смо у обратним ситуацијама. Наљутио се и оставио другог асистента Радовића и мене да завршимо операцију, пошто је већ била при крају. На колегијуму при завршетку радног времена рекао сам др Ђанију да напуштам установу, јер је од лоших људи направио добре стручњаке. Др Ристић који је био на колегијуму изјавио је да је др Мусић у праву и да ово није више иста установа каква је била.

Прешао сам на прву хирургију код проф. др Рашовића који ме је познавао из Никшића као вриједног специјализанта. Према мени су били јако коректни и колегијални као према свим специјализантима. Омогућавали су ми улазак у салу. Послије десет мјесеци полагао сам стручни испит код проф. Рашовића, Гринчића и Чампаре.

Када сам се вратио у Никшић, као специјалиста, доста сам радио и оперисао са др Јовићевићем и др Мијушковић.

Добио сам стан и други син Давор нам се родио у Никшићу. Било је пуно посла и с обзиром на то да сам био најмлађи, доста сам радио. Послије годину дана др Дара је отишла пет мјесеци на обуку из пластичне хирургије у Француску, а др Лука Јовићевић за Африку. Неколико мјесеци био сам једини хирург за цијели Никшић док се градила жељезара. Примљен је на специјализацију др Симо Мосић. Понекад код тешких случајева звали бисмо др Драга Вукотића да нам помогне. Само његово присуство било нам је велика подршка и сигурност да не направимо неку грешку. Од тешких операција оперисао сам повреду главе жени која је пала са стабла. Тада сам се страшно уплашио, јер никада

прије тога нисам оперисао повреду те врсте, а у Подгорици тада није било неурохирурга. Операција је била успјешна, а жена жива и покретна. Касније је било још сличних операција главе и сваку сам успјешно урадио.

Докторка Вујановић се вратила из Француске и за шефа је примљен др Душан Деклева, пензионер, најбољи хирург тадашње Југославије. Од њега сам исто пуно научио. Тјерао ме да радим тешке операције без њега. Увијек је говорио: „жабу док не бациш у воду, не зна да плива“.

„Крао“ сам знање и од др Фањека, инфектолога из Загреба. Он је кратко боравио и радио у Никшићу до одласка за Јужну Африку. Био је ожењен Никшићанком. Успио је да спаси једну младу Никшићанку од сепсе након порођаја. Том приликом дао јој је енормну дозу пеницилина и отргао је од сигурне смрти. Запамтио сам то и искористио касније у Невесињу спасавајући рањенике да не добију гасну гангрену.

Повреде лијеве подлактице биле су честе операције које сам радио у Никшићу, јер би се углавном мушкарци приликом кошења повриједили косијером, и тетиве би страдале.

Сјећам се још једног пацијента Ђуровић Светозара, који је дошао са смрсканим стопалом. Повреду је задобио искачући из воза. Др Јовићевић и ја смо му предложили ампутацију стопала, али није пристао док му не дође брат из Љубљане. Тада је већ било касно и упутили смо их за Рисан, гдје му је цијела поткољеница морала бити ампутирана. Ово наводим из разлога што се тај пацијент дуго година након овога пријавио као добровољац у одбрани Херцеговине, тј. Невесиња. Имао је тада око 50 година. Није пристао да буде позадинац иако је имао протезу, већ је отишао на прву линију фронта. Био је „рањен“, гелер му је сломио протезу и нашли смо се након толико година у Невесињу и евоцирали успомене из Никшића.

Имао сам једну тешку повреду ноге и руке дјетета од 12 година, који је наишао на заосталу мину из рата. Ампутирао сам му цијелу шаку, а кости ноге која је била смрскана везао сам жицом. То сам био и заборавио и сада после 50 година срео ме је један њихов пријатељ који ми је рекао да је са њим касније играо фудбал.

Из Пиве је дошло пет момака код нас на хирургију, које сам морао хитно шивати. Њих је повриједила једна дјевојка Зорка коју је момак након извјесног времена забављања оставио. Из освете, на сеоској забави док су момци улазили у просторију успјела је њих петорицу да избоду ножем. Тада је испјевана пјесма: „Зорка буца, а Деклева шије, јој, Пивљани, боље да вас није“. И данас након 50 година Пивљане „прозивају“ и завитлавају због тог случаја.

Са фудбалерима сам доста времена проводио и путовао на утакмице. Мислим да сам једном направио велику грешку када је Сутјеска играла са Динамом у Никшићу за КУП Југославије. Десно крило Динама Замбата, тешко је повриједио нашег најбољег центарфора Стојовића, лактом у предјелу слезине. Уплашио сам се пукнућа слезине и повукао га са терена и тада смо изгубили утакмицу 0:1.

Једне хладне зимске ноћи у Никшић је стигло санитетско возило из Шавника након 16 сати вожње и довезло породиљу којој нису успјели помоћи, јер је порођај кренуо у кући у Шавнику и у току транспорта. Беба је већ била мртва на разочарање свију нас. Љекар који је довео породиљу није имао искуства јер се тек запослио. Породиљу смо ставили на гинеколошки сто и завршили порођај. Младог љекара који је био страшно забринут и уплашен, упитао сам колико има радног стажа. Одговорио ми је тек 4 мјесеца, а ја сам га питао како је имао куражи да са 4 мјесеца радног стажа оде за Шавник. Исти тај љекар, др Душко Врањешевећ, послије је био најбољи дјечији психијатар којег су и Американци уважавали. Стекао је звање проф. др и дуги низ година радио је на Клиници за неурологију и психијатрију за децу и омладину у Београду.

Никшић је у то вријеме био лијеп град, развијена индустрија, боксити, жељезара, грађевинска предузећа, чији су директори касније били предавачи на Београдском факултету. Било је и позориште и Никшић је био напреднији од Подгорице за 30 година, а данас заостаје за њом.

У граду сам имао много пријатеља и колега, др Слоба Никчевића коме сам кумовао на вјенчању, др Миша Максимовића, доброг комшију Васа Вукичевића и многе друге. Обично смо се навече налазили у хотелу „Оногошт“ и ту се забављали.

Најшармантнији је био тренер „Сутјеске“ Војин Божовић, који је био пун маште и хумора и све нас је забављао својим причама.

Моја Вера била је јако добра домаћица. Знала је да угости и радо дочека све наше пријатеље, др Деклеву са супругом Ангелином, Војина Божовића, Микоту Ђурића, предсједника општине и друге.

Предсједник општине Никшић тада је био Вељко Мићуновић – диван човјек, предратни правник са дивном породицом. Мени као младом хирургу додијелио је стан. Многима је помагао на било који начин. За његовог мандата између осталог саграђена је нова зграда општине и официрски дом.

Рибање

Кад год смо били слободни ишли бисмо викендом кући у Херцег Нови. Знао сам да рибам од дјетињства. Та страст ме држала односно водила на море и у барку увијек кад бих био у могућности. Док нисам купио своју прву барку, звали би ме пријатељи да идем са њима на море и у рибање. Окупили би се Лука Томановић, Мирко Цвјетковић, ја и Дује Ђоровић и испловили бисмо. Једног љета док смо бацали парангале из воде нас је поздравио кит, на Леги, код понта Оштре, 7 миља од обале. Нико није повјеровао у ту нашу ловачку причу. Међутим, након пар дана стигла је вијест да се кит насукао на плажи у плићаку на отоку Пагу. Претпоставили смо да је то био наш кит који нас је претрашио. Кит је извучен из воде и одвезен за Београд камионом, гдје је био изложен. Мој

Сл. 36 | Супруга Вера

највећи улов рибе био је са др Ђанијем који је стигао из Београда тог јутра. Дошао је код мене рано ујутро да идемо у рибане. Том приликом извукао сам двије керње велике и два велика пагра иза Превлаке. Улов сам дао Ђанију и завршио је у лонцу у Београду, јер се Ђани одмах навече враћао за Београд. Њима је било у сласт, а моје срце пуно.

Имао сам пуно лијепих тренутака проведених на мору и у барци, када бих породично у вруће љетње дане испловљавао са мојом Вером, сами, или са синовима.

Од преласка у Подгорицу до земљотреса 1979. године

С временом наше друштво из Никшића почело се осипати и многи су пошли, тј. преселили се у Подгорицу да раде. Први је отишао др Микота Ђурић са супругом Лолом, која је била најбоља пријатељица мојој Вери.

Затим је отишао др Драго Вукотић – најбољи уролог, и многи други. Мислио сам да никада нећу напустити Никшић. Међутим, подгоричка болница остала је тада на два хирурга и др Микота ме звао да и ја прећем у Подгорицу, јер је у нашу болницу у Никшићу већ стигао и други специјализант Васо Пејовић уз др Мосића. Углавном, мој одлазак за Подгорицу није угрозио рад болнице у Никшићу.

У Никшићу 1968. купио сам аутомобил „шкода“, тако да сам могао да долазим у Никшић гдје ми је још увијек била породица. Паре за ауто дао ми је таст, 600.000 динара, и ја сам подигао још толико новца путем кредита да бих га купио.

У Подгорици сам изнајмио стан на периферији код „Везировог моста“, код бабе Милеве Радуновић. Њен муж са још два брата погинули су одступајући код Зиданог моста. Остала је удовица са четворо дјеце. Штаб батаљона I Бокешке бригаде у борби за Подгорицу, одсјео је у њеној кући. Болничарка бригаде, иначе наша Новљанка, Госпава Ковачевић била је толико хумана да је све четворо Милевине дјеце хранила. Када је штаб напуштао кућу, оставила је жени врећу брашна и кромпира. Послије рата, Госпава је била предсједница Црвеног крста и помагала коме је требало, а

касније и збрињавала избјеглице 90-их година. Била је међу најхуманијим Новљанкама, а сви су је заборавили.

Колеге у Подгорици, др Милачић – шеф хирургије и др Боро Филиповић, срдечно су ме примили. Хируршко одјељење било је смјештено у дворцу краља Николе. Било је доста неусловно за хируршко одјељење, али операциона сала била је уредна и добро опремљена. Операција је било доста, јер је одјељење било доста добро, тако да су пацијенти долазили из цијеле Црне Горе. Дежурства нисмо имали већ приправност, јер нас је било само три хирурга и један специјализант др Батан Радуловић. По десет дана смо дежурали код куће или поред телефона. Пуно времена сам проводио у болници, јер ми је породица још била у Никшићу, радио сам прековремено.

Особље болнице било је вриједно и хумано, а болесници задовољни, јер смо много времена били поред њих. Сваки дан имали смо оперативни програм, било је доста пацијената. После двије године добио сам једноособан стан у Подгорици и опет смо сви били заједно.

Радећи у Подгорици, многим Новљанима сам помогао у болници и ван ње. Једног дана дошао ми је пријатељ др Славомир Никовић са Обрадом Марићем, који је радио у Бањи Игало са Николом Мрачевићем, тадашњим управником. Скоро сви доктори у Бањи, психијатар др Николић, гинеколог др Лакић, интерниста Мрћен хтјели су да смјене директора. Бања Игало тада је била републичка установа, а у Управном одбору установе била су три члана из Министарства здравља и три из Бање. Молили су ме да интервенишем код министра здравља, мог и Славомировог пријатеља, др Микоту Ђурића да пошаље три члана из подгоричке болнице да оставе Мрачевића за управника. Министар др Ђурић послао је др Шоћа, ортопеда, др Бора Филиповића и др Љумовића и захваљујући њима Мрачевић је остао на функцији управника Бање. Мрачевић је много урадио и помогао код изградње друге фазе Бање – Института Игало.

Синови Милан и Давор наставили су школовање, а жена Вера је добила посао професора енглеског језика у школи „Радојица Перовић“ у Подгорици. И Веру и мене сви су брзо прихватили и завољели.

Сл. 37 | Са Миком и Станиславком, вакцинација у Жупи никшићкој

Године 1972. избила је епидемија великих богиња. Сви љекари су се одазвали позиву и својим аутима ишли на терен како би вакцинисали народ и спријечили ширење заразе.

Многи Подгоричани знали су да сам био љекар ФК „Сутјеска“ и управа друголигаша спортског фудбалског клуба „Будућност“ ме је замолила да будем њихов љекар. Послије двије године, прешао сам у њихов тим и остао пуних 19 година.

Једном приликом када сам излазио на терен стадиона Будућности, на утакмици против ФК „Челик“ из Зенице, њихов љекар ме почео псовати. Ништа нисам разумио. Када сам га питао о чему се ради одговорио ми је да је тражио од свог клуба повећање хонорара, а добио одговор да др ФК „Будућност“ не узима хонорар. Насмијао сам се и продужио даље. Касније смо постали пријатељи.

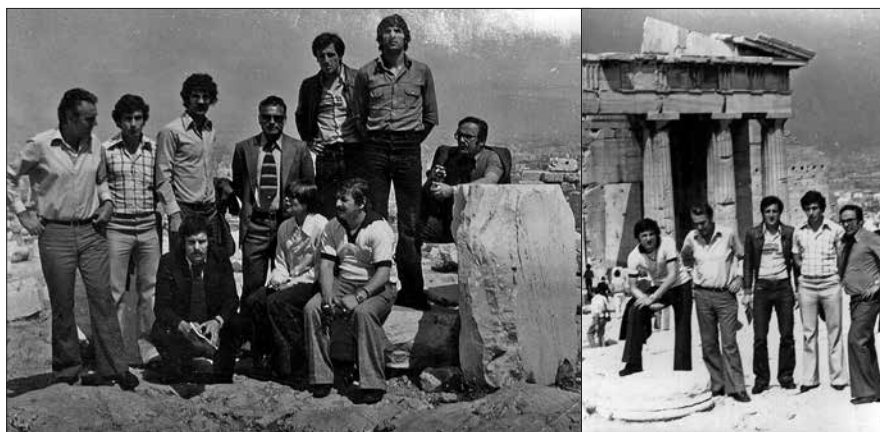
Са клубом сам сваких 15 дана био на путовањима која сам „одрађивао“ викендима да бих могао одсуствовати из болнице.

Сл. 38 | У Шпанији
као гост
ФСЈ

Имали смо пуне руке посла на хирургији, др Боро и ја смо ипак успјевали да уграбимо мало времена и за спорт.

Уз тренера Валока ФК „Будућност“ је догурала до финала Купа Југославије. Противник на тој утакмици био је „Хајдук“ из Сплита. У Београду смо били смјештени на периферији, у хотелу „Интернационал“ да бисмо се добро одморили. Док сам доручковао заједно са Валоком и управом клуба, пришао нам је помоћни лекар ФК „Партизана“ и представио нам се да ради у Швајцарској. У једном тренутку када смо остали сами за столом, предложио ми је да допингујем играче и да на тај начин осигурам побједу над ФК „Хајдуком“. Одговорио сам му да као лекар нисам никада

Сл. 39–40 | Пред утакмицу у Атини са фудбалерима «Будућности» и тренером Валоком

Сл. 41 | Са физиотерапеутом, новинаром и чуваром стадиона

прекршио Хипократову заклетву, па нећу ни сада. Утакмица је била врхунска. Обје екипе су дале све од себе, али је „Будућност“ била боља и имала пуно више шанси. Завршило се неријешено. Играли су се продужеци. У паузи Љубо и ја смо масирали наше фудбалере водом и пешкирима. Физиотерапеут „Хајдука“ стари Лозо донио је својим играчима, у флашама швепса неку течност, наводно сок и када је наш играч потегнуо за једном од бочица, фудбалер Хајдука Мужинић копачком га је ударио по прстима. Шта је било у бочицама нико не зна. Елем, изгубили смо Куп са 0:1 у продужецима, јер су се хајдуковци растрчали по терену само тако... Највјероватније да су узели неке супстанце које су им дале додатну снагу.

Године 1975. отворена је нова болница у Подгорици. Хирургија је тада заједно са другим оперативним гранама имала шест операционих сала. Услови за рад били су много бољи него у старој болници. Примили смо још неколико младих љекара тако да је било лакше радити.

Изненадила ме је престижна и јако важна награда “Орден рада са златним вијенцем”. Био сам поносан и срећан да се

Сл. 42–43 | Са прославе добијања Ордена рада са златним вијенцем, Подгорица

сав мој труд, труд цијелог мог одјељења и рад видео и цијенио и наградио. Од свих мојих медаља, ордена, плакета и свега другог које сам током живота добио, ова награда ми је најдража.

Након једног удеса доведен је на одјељење теже повријеђен Италијан којег сам морао задржати на лијечењу. Касније је милиција довела његову жену и дјецу, који нису имали повреда, и оставили су их код нас у болници. Замолио сам сестру да их опере и да им да нешто да поједу. Позвао сам милицију да им нађе смјештај. Од велике помоћи је било што сам са пацијентом и његовом породицом могао разговарати на италијанском.

Моја љубазност према овом пацијенту била је посебно узрокована искуством које сам својевремено доживио у Италији. Наиме, године 1966. Вера и ја смо са пријатељима били на путовању. У Риму су нам украли фића и све ствари које су биле у њему. Остали смо у мајицама и патикама. Пријавили смо карабињерима и они су уписали све податке о ауту. Тада су у Риму лопови крали на стотине аута. Смјестили су нас у мотел гдје смо остали три дана, газде су били тако љубазни, а ми смо им обећали да ћемо послати новац.

Када је пацијент требало да изађе из болнице, ја сам гарантовао, тј. понудио да платим трошкове лијечења. Дошла је милиција и пацијента су заједно са породицом повели на ферибот за Италију. По повратку у Италију регулисао је болнички рачун и написао диван чланак у новинама о мени и нашем одјељењу:

„Братска помоћ која се не може заборавити“

Љубазно вас молим да ми дате мало простора у вашем цијењеном дневнику како бих изразио своју захвалност вашем народу и лијепој Југославији због интервенција и мог хитног спасавања послје саобраћајне несреће. Било је то 21. августа прошле године, када сам са својом породицом, пошто сам сопственим колима обишао чаробну југословенску обалу, доживио у близини Петровца саобраћајну несрећу у судару са другим колима.

Већ на мјесту несреће, без обзира на тешкоће око спознатијевања, пријатељски ми је пружена прва помоћ од једне ваше суграђанке, болничарке, чијег се имена на жалост, не могу сјетити. Она се достојно несебично жртвовала да пружи помоћ осморици унесређених приликом овог инцидента.

И не само то. Она је, иако се била упутила у сасвим другом правцу, пребацила мене до болнице у Титограду, гдје сам са пажњом прихваћен, и гдје ми је указана помоћ.

Не мање прихваћен сам и од љекара-хирурга и учтиве љекарке, која је била на одјељењу, као и осталих љекара, међу којима ми је остао у сјећању познати др Ђуро Мусић.

Он ме је познавајући мој језик, веома успјешно лијечио на свом одјељењу и преузео све обавезе да среди административне послове између ваше и моје земље у вези са мојим лијечењем.

Пошто у цјелости нијесам могао да подмирим све болничке трошкове, за мене и мога сина Николу, понућен ми је новац од стране неких љекара. Ова акција, такође, и данас, послје осам мјесеци од догађаја, ме гане до суза, и њима иду моји изрази најсрдачније захвалности, не само за њихову посебну и осјећајну понуду приликом напуштања болнице у Титограду, већ изнад свега због повјерења да могу отпутовати за Италију иако нијесам подмирио све трошкове болничког лијечења, које сам наравно, регулисао када сам се вратио у своју домовину. Како могу заборавити доброту и племенитост вашег народа?

Када сам смјештен на одјељењу др Мусића, коме чак ни име нијесам знао, брижно ме је обилазио, и понудио се да ми да новац како бих платио трошкове болничког лијечења. Овај гест вашег суграђанина побуђује код мене и моје породице највеће дивљење и најдубљу захвалност.

Дуг би био списак свих оних ваших суграђана који су са братском племенитошћу настојали да помогну мени и мојој породици.

Жао ми је што се не могу сјетити имена једног познатог инжењера, који живи такође у том граду а који се за читаво вријеме нашег лијечења у болници интересовао за нас и настојао да нам пружи све што нам треба.

Свима њима дозволите да захвалим као брат, а не као један непознати странац.

Допустите ми, на крају, да захвалим органима народне милиције на љубазности и њиховом интересовању.

Увијек у сјећању на срдачну племенитост, што ми чини посебну част, најсрдачније захваљујем и дивим се свима вама.

Сигуран сам да ћу се једног дана, не далеког, вратити у ту земљу, са најискренијом надом да ћу свима вама моћи лично да захвалим.

С поштовањем за драгу Југославију и њен народ: Karmine Frandioza, via C. Batiisti 14, Taverniero (Como) – Italia.

Након неколико дана пријатељ ми је рекао да је тај Италијан био врло значајна личност у војним структурама Италије. Послије пар година био сам на вечери са пријатељима из УДБЕ Херцег Нови и са њима у друштву био је њихов претпостављени. Понудио ми је да одем да посјетим „свога брата“ у Италију. Одговорио сам: „Нећу ја да вам будем шпијун.“

Љекарске плате биле су мизерне. Радник у Комбинату алуминијума имао је исту плату као љекар. Радио сам хонорарно два пута седмично у пензионој комисији и помогао многим Новљанима да се пензионишу. Тада се укинула жељезница у Херцег Новоме и многи су остали без посла. Пензионисао сам познату вајарку, која је боловала од бронхијалне астме. Суграђанка из познате новске породице која никада није радила, након смрти свога оца остала је без прихода и хтјела да изврши самоубиство. На пензионој комисији прогласили смо је психички нестабилном и тако је наслиједила очеву пензију. Помагао сам око пензионисања свим слабостојећим Новљанима и онима који су ми се обратили за помоћ. Мој добар друг Ацо Рундо боловао је од крвних судова оба екстремитета, преминуо је код мене на одјељењу, није имао никога да се брине о њему осим мене. Баркариол Томаш Пилић боловао је од бубрега. Ни он није имао никога да га његује. Смјестио сам га у болницу на одјељење урологије гдје је и преминуо. Исто је било и са Милом Бакрачем рибаром, два једриличара са Шквера и многим другим.

У марту 1977. године путујући са фудбалерима, забољела ме је кичма. Једва сам ходао, али сам ипак ишао на посао. Понекад бих при операцијама узео инјекцију аналгетика да бих могао завршити посао. Мучио сам се два мјесеца и упутили су ме у болницу Рисан на ортопедију. Прегледала ме је докторка,

дијагностификовала дискус и предложила операцију. Ја сам јој објаснио да је мој посао стојећи и да се плашим да останем непокретан. Извријећала ме је да сам кукавица и скоро ме више није ни обилазила.

Послије неколико дана на консултације из Београда дошао је шеф ортопедске клинике са Бањице др Радуловић који ме је прегледао. Био сам скоро непокретан. Прегледао ме је скоро пола сата и размишљао шта би ми предложио. Одлучио се као колега да сачекам још мјесец дана, па да онда видимо да ли да се ради операција и предложио останак у болници. Нисам хтио остати у Рисну и прешао сам у Институт у Игалу, гдје сам се конзервативно лијечио блатом. Лијечење је трајало два мјесеца и почео сам полако да ходам. Требало је пет мјесеци да се потпуно опоравим и тек тада сам био спреман за посао.

Зими је у болници било мање посла, па сам тражио неплаћено одсуство да „батим море“ и реализујем свој дјечачки сан. „Јадролинија“ из Ријеке имала је четири путничко-теретна брода који су били обавезни да имају љекара на сваком путовању. Одржавали су линију између Југославије и Америке. Путовање је

Сл. 44 | На вијаћу за Америку

Oznaka i broj serije Mark and Serial Number	Oznaka i broj serije Mark and Serial Number
OSOBNI OPIS — PERSONAL DESCRIPTION	
Stav Height	1.80 m
Visina Height	1.80 m
Lice Face	okrugla
Usna Mouth	normalna
Kosa Hair	crna
Brijevi Moustache	kratki
Oči Eyes	plave
Brada Beard	kratki
Osobiti znaci Visible peculiarities	Nema
PREBIVALISTE — DOMICILE	
Mjesto — Place	TITOGRAĐ
Opština — Commune	TITOGRAĐ
Republika — Republic	S.R. CRNA GORA
— 2 —	

(Potpis imaoća dozvole — Signature of holder of license)	
Ova dozvola izdata je od This license has been issued by	DR. PETAR JIĆ
U In	Baru
dana on	20.02.75
(Potpis ovlaštene osobe) Signature of authorized person	
M. JAKOŠA VUKOVIĆ	

Сл. 45 | Матрикула

трајало 4-5 мјесеци. Добио сам сагласност од болнице и укрцао се на брод „Тухобић“. Уживао сам на том вијаћу, видио цијелу источну обалу Америке...

Земљотрес 1979. године задесио ме је у стану у Подгорици. Осим Давора и мене, који смо остали у стану, сви станари су изашли. Мајка је била у нашој старој кући у Херцег Новом. Спасила се јер се иначе рано будила и била је спремна када је почело да се тресе тло да изађе и сачува се. Кућа је била оштећена, плафони су падали, а она је била испред куће на сигурном. Цијело Приморје је јако страдало. Мени је било важно да је мајка добро.